

Bližšie informácie:
Jakub Csabay
RESDI – Roma
Environmental
Sustainability and
Development Initiative
csabay.jakub@gmail.com

Výzvy rómskych komunit v oblasti udržateľného rozvoja: Prípadová štúdia mestskej časti Luník IX.

Jakub Csabay a Viktor Teru

Viktor Teru

RESDI – Roma
Environmental
Sustainability and
Development Initiative
teruviktor@gmail.com

Juraj Melichár

Koordinátor
Priatel'ia Zeme-CEPA
melichar@priateliazeme.sk

Autori by sa radi poďakovali za ochotný prístup a podporu vzniku štúdie MČ Luník IX. a jej starostovi, páňovi Marcelovi Šaňovi.

Obsah

Úvod.....	2
Kontext vzniku a následný vývoj mestskej časti Luník IX.	4
Sociálno-ekonomická situácia obyvateľov na Luníku IX.	5
Typy bývania na Luníku IX. a ich energetické pokrytie.....	6
Kľúčové intervencie – zavedenie pilotného kreditného systému a prestupné bývanie.....	8
Záver	10
Použitá literatúra a zdroje.....	11

Ilustračná fotka na obálke: Adehertogh, Wikimedia commons

Občianske združenie Priatelia Zeme–CEPA ďakuje za finančnú podporu od Európskej únie a European Climate Foundation. Za obsah tohto podujatia a s ním súvisiace materiály zodpovedajú Priatelia Zeme–CEPA. V žiadnom prípade nereprezentujú oficiálne stanovisko donorov.

European
Climate
Foundation

Úvod

Cieľom prvej zo série štúdií je identifikácia výziev rómskych komunít v oblasti udržateľného rozvoja v kontexte mestskej časti Košíc Luník IX. Kvôli obmedzenému rozsahu sa nezameria na holistický prístup k udržateľnému rozvoju ale konkrétne na tému bývania v súvislosti s pokrytím a dostupnosťou inžinierskych sietí prípadne iných zdrojov energií, ktoré na jednej strane predstavujú nevyhnutný prvok pre kvalitný život obyvateľov no zároveň aj hlavný zdroj energetickej a environmentálnej záťaže. Mestská časť Luník IX. bola vybraná pre štúdiu ako najväčšia urbánna lokalita na Slovensku s prakticky stopercentným populačným zastupením rómskou komunitou, ktorá v lokalite žije vo viacerých typoch bývania s rôznym energetickým vybavením. Štúdia vychádza z dát z verejne dostupných zdrojov a databáz, ako napríklad Atlas rómskych komunít 2019, ako aj z rozhovoru so starostom a ďalších informácií poskytnutých Mestskou časťou Luník IX. Prvá časť stručne zhrnie historický kontext a vývoj lokality, ktorý viedol do súčasného stavu, a druhá poskytne obraz o sociálno-ekonomickej štruktúre obyvateľstva. Tretia časť štúdie predstaví rôzne typy bývania na Luníku IX., ich energetické pokrytie a správu. Štvrtá časť sa zameria na zhodnotenie existujúcich a plánovaných intervencií, ktorých hlavnými príkladmi sú úspešné pilotné zavedenie kreditného systému a projekt prestupného bývania. Záver štúdie zhrnie hlavné výzvy a bariéry pre ich riešenie a načrtne východiská pre výskum a základné rámce pre ďalšie možné intervencie.

Kontext vzniku a následný vývoj mestskej časti Luník IX.

Mestská časť Luník IX. sa nachádza v juhovýchodnej časti mesta Košice a podľa posledného sčítania obyvateľstva v nej žije približne sedem tisíc obyvateľov. (Ivan et al., 2018; SODB, 2021) Vznik sídliska sa datuje do sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia a je prepojený so socialistickou politikou zameranou na integráciu rómskeho obyvateľstva a s ňou súvisiacim rušením rómskych osád. (Ivan et al., 2018; Filčák a Ficeri, 2021) Často uvádzaný zámer vzniku sídliska pod skratkou „ABC“ (armáda, bezpečnosť, cigáni) sa nikdy nerealizoval. Na sídlisko boli postupne nasťahované rómske rodiny z Košíc a okolia, no až do deväťdesiatych rokov v ňom nežili len rómovia. (Filčák a Ficeri, 2021; Holubová et al., 2021) Postavené boli mestské a podnikové byty, približne polovicu z ktorých obývali nerómovia, aj keď rómovia už vtedy predstavovali väčšinu obyvateľstva. (Ivan et al., 2018)

Až v deväťdesiatych rokoch sa po intervencii zo strany mesta v súvislosti so žiadosťami nerómskeho obyvateľstva žijúceho na Luníku IX. o pridelenie bytov v iných lokalitách a paralelnému vysťahovaniu rómskych obyvateľov stále žijúcich v centre Košíc, čo viedlo k aktuálnemu stavu, a teda vytvoreniu tzv. „rómskeho“ sídliska. (Ivan et al., 2018; Filčák a Ficeri, 2021; Holubová et al., 2021) Pre technicky nevyhovujúci stav viacerých bytových domov bolo následne asanovaných niekoľko budov, čo v súvislosti s nezabezpečením alternatívneho bývania pre jednotlivé rodiny zapríčinilo vznik nelegálnej osady „Mašličkovo“, ktorá sa taktiež nachádza v katastrálnej časti mestskej časti. Nasledujúca tabuľka na základe dát z rozšíreného sčítania obyvateľov v roku 2021 poskytnutých mestskou časťou Luník IX. stručne sumarizuje vývoj výstavby sídliska:

typ obydla	bytový dom				prevádzková budova s bytovými jednotkami		núdzový objekt	celkom
	1961-1980	1981-2000	2001-2010	2011-2015	1981-2000	2001-2010	2001-2010	
počet bytových jednotiek	136	176	84	13	1	1	44	458

Tabuľka 1: Typ obydla podľa obdobia výstavby na sídlisku Luník IX; zdroj: SODB (2021), Mestská časť Luník IX.

Sociálno-ekonomická situácia obyvateľov na Luníku IX.

Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2021 žije na Luníku IX. 7,037 obyvateľov (SODB, 2021), pričom odhad Atlasu rómskych komunít 2019 bol o niečo menší, a síce 6,907. (ÚSVRK, 2019) Z celkovej počtu predstavuje veková skupina predproduktívneho veku (0-14 rokov) 31,19%, produktívneho veku (15-64 rokov) 66,48%, a poproduktívneho veku (65 a viac rokov) 2,33%. (SODB, 2021)

Napriek až dvom tretinám populácie v produktívnom veku je životná úroveň obyvateľov nízka. To okrem priestorovej marginalizácie popísanej vyššie súvisí s nízkou vzdelanostnou úrovňou a reflektuje vysokú nezamestnanosť. Tá zároveň zapríčiňuje nízkopříjmovosť obyvateľstva, ktorá znemožňuje potrebné materiálne zabezpečenie pre kvalitný život, vrátane schopnosti platiť za energie.

Aj keď až skoro v 45% prípadoch bola úroveň vzdelania v rámci sčítania nezistená, možno konštatovať, že v lokalite prevažuje nízka vzdelanostná úroveň – najväčšia zdokumentovaná časť obyvateľstva (26,84%) má ukončené len základné vzdelanie. (SODB, 2021) Ako obdobne ťažko uchopiteľný možno chápať ukazovateľ zamestnanosti. V roku 2021 bolo na Luníku IX. 350 registrovaných nezamestnaných, a z toho 218 dlhodobo nezamestnaných. (Holubová et al., 2021) Reálny údaj počtu nezamestnaných nie je známy, no podľa odhadu starostu mestskej časti dosahuje úroveň nezamestnanosti až 65%.

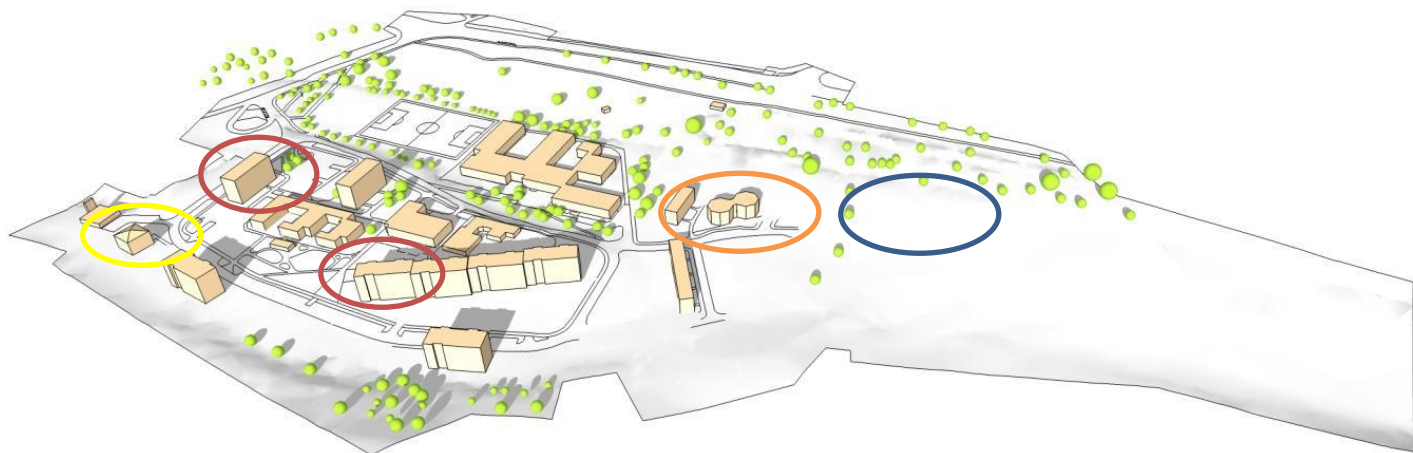
Typy bývania na Luníku IX. a ich energetické pokrytie

Podľa Atlasu rómskych komunit 2019 je až 100% obydľí pripojených na verejný vodovod a kanalizáciu, plyn a elektrinu, pričom podľa údajov Atlasu len v prípade plynu energie reálne nevyužíva 100% obydľí, ale len 70% (ÚSVRK, 2019), skutočné údaje sú však oveľa nižšie. Ako už bolo spomenuté, v mestskej časti Luník IX. obyvatelia žijú vo viacerých typoch bývania s rôznou úrovňou energetického vybavenia a pokrytia. Tie možno rozdeliť do nasledujúcich kategórií:

1. Sociálne byty

- A) Byty vo vlastníctve a správe Mesta Košice – najväčší počet bytov je vo vlastníctve a správe Mesta Košice. To v praxi znamená, že mestská časť v týchto budovách nemôže robiť zmeny. V bytoch je odstavená voda, preto si obyvatelia môžu len dvakrát za deň nabráť do vedra vodu z kohútika pusteného v hodinu a pol dlhých intervaloch.
 - B) Byty vo vlastníctve respektíve správe Mestskej časti Luník IX. – 158 bytov je v správe respektíve vo vlastníctve Mestskej časti Luník IX. Napriek pôvodnému zámeru, že preberie do správy všetky bytové domy od mesta, nakoniec prebrala len 110 bytov (Kukurice – 80 bytov, a Krčméryho 13 až 15 – 30 bytov). Bytový dom vo vlastníctve mestskej časti pozostáva zo 48 bytov (Hrebendova 1-3). Vo všetkých bytových domoch dala mestská časť namontovať nové stúpačky a vodomery, a voda rovnako tak ako elektrina funguje na kreditný systém. Bytové domy sú pripojené na plyn, no nie všetky majú vlastnú kotoľnu, preto niektorí obyvatelia používajú na vykurovanie plynové gamatky respektíve elektrické ohrievače, ktoré samozrejme predstavujú vyššiu energetickú a environmentálnu záťaž.
 - C) Bytový projekt Hrebendová 2A – Predstavuje projekt bytového domu vo vlastníctve Mesta Košice postaveného s podporou Európskych fondov, ktorý bol skolaudovaný v roku 2015 a dodnes je v dobrom stave. Obytné jednotky majú všetky siete, vrátane vlastnej kotoľne na plyn, na kúrenie a teplú vodu. Bytový dom obýva 12 zamestnaných rodín, ktoré platia nájom 200 eur mesačne.
2. Osada Mašličkovo – Mašličkovo je nelegálna osada na katastrálnom území mestskej časti. Nachádza sa v nej 55 chatrčí, v ktorých podľa starostu mestská časť eviduje, že žije 255 obyvateľov pôvodne obývajúcich v a následne vyst'ahovaných z technicky nevyhovujúcich bytoviek Luníka IX. Obyvatelia nemajú k dispozícii pitnú vodu, elektrinu ani plyn. Od

mestskej časti dostávajú čipové karty, ktoré môžu využiť vo výdajni vody v bytovom dome vzdialenom asi 30 metrov od osady.

Mapa 1: Súčasný stav Luníka IX; zdroj: Ivan et al. (2018); lokalizácia jednotlivých typov bývania vyznačená autormi - Mašličkovo (modrá), Kukurice (zelená), Krčméryho 13-15 (červená), Hrebendova 2A (žltá), Hrebendová 1-3 (oranžová).

Kľúčové intervencie – zavedenie pilotného kreditného systému a prestupné bývanie

Na základe predošlej časti štúdie možno konštatovať, že len malé množstvo obyvateľov obýva bytové jednotky, ktoré sú vybavené dostatočným energetickým pokrytím pre kvalitný život. Za posledné roky Mestská časť Luník IX. zrealizovala, naplánovala alebo spolupracovala na viacerých projektoch pre riešenie tohto problému, spomedzi ktorých možno vyzdvihnúť pilotné projekty zavedenia kreditného systému na vodu a elektrinu, ako aj projekt prestupného bývania:

1. Kreditný systém – Pilotný projekt zavedenia kreditného systému na vodu a elektrinu bol implementovaný v bytovom dome Hrebendova 1-3, ktorý má mestská časť vo vlastníctve. Podľa slov starostu Marcela Šaňu myšlienka zavedenia fungujúceho systému na báze kreditu vzišla okolo roku 2015. Cieľom bolo jednak zabezpečiť stabilné dodávky energií pre obyvateľov, motivovať ich, aby za ne platili, a zároveň tak ukázať mestu, že efektívne intervencie sú možné. Do tohto bodu bol v prevádzke kreditný systém, v rámci ktorého obyvateľ zaplatil na úrade danú čiastku a na diaľku mu pustili elektrinu, no nevedel si odkontrolovať spotrebu. Ďalšie technické komplikácie boli s dodávkami vody, a to kvôli únikom súvisiacimi so zlou technickou infraštruktúrou, konkrétne stupačkami. Pôvodne bola faktúra za vodu pre 48 bytov 2500-4500 eur, po technických úpravách a zavedení kreditného systému s vodomermi na čipové karty je to len 900 eur, tým pádom sa vymedzili straty a zároveň to viedlo obyvateľov k ekonomizácii spotreby. V prípade zavedenia kreditného systému na elektrinu išlo aj o reakciu na možné odstavenie elektriny pre celý bytový dom, nakoľko len 12 bytov malo zmluvy, a ostatné ju využívali nelegálne. Východoslovenská Energetika (VSE) následne ponúkla mestskej časti svoj kreditný systém, ako aj zavedenie silnejšieho ističa pre zabezpečenia dostatku energie pre potreby domácností. Projekt v celkovej hodnote približne 70,000 eur VSE zároveň spolufinancovala sumou 20,000 eur, pričom 30,000 eur vynaložila mestská časť a zvyšok bol pokrytý z dotácie od Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Celý proces implementácie trval rok a pol medzi rokmi 2018 a 2019, pričom v rámci aktuálneho stavu sú dodávky elektriny poskytované pre všetky bytové jednotky. Mestská časť plánuje zaviesť kreditný systém aj v ďalších bytových

domoch pod svojou správou (Krčméryho 13-15 a Kukurice) v priebehu roka 2022, a rokuje s Mestom Košice, aby bol implementovaný aj v bytových domoch pod správou mesta.

2. Projekt prestupného bývania – Mestská časť získala dotáciu 2,4 milióna eur na projekt prestupného bývania. Zámerom projektu je výstavba spolu 48 dvoj- až trojizbových bytov v štyroch troj-podlažných bytových domoch. V pláne je, aby bytové domy mali od začiatku plné pokrytie všetkými energiami s už nastaveným kreditným systémom na čipové karty, vodomermi, podlahovým kúrením respektíve komínmi na piecky. Realizáciu projektu spomalila pandémia.
3. Projekt svojpomocnej výstavby rodinných domov – Po úspešnej realizácii svojpomocnej výstavby v iných lokalitách, projekt realizuje organizácia ETP Slovakia. Momentálne je do projektu zapojená jedna rodina.

Záver

Cieľom prípadovej štúdie bolo poukázať na výzvy udržateľného rozvoja rómskych komunit v kontexte najväčšej urbannej lokality s rómskym obyvateľstvom, Mestskej časti Luník IX., so zameraním na energetické pokrytie v rôznych typoch bývania, ktoré sa v lokalite nachádzajú. Štúdia ukázala, že napriek proaktívnemu prístupu samosprávy na úrovni mestskej časti, a vo viacerých prípadoch aj podpornej súčinnosti na úrovni mesta alebo štátu ako aj ďalších aktérov, väčšina obyvateľov sídliska naďalej žije v podmienkach s nedostačujúcim energetickým pokrytím pre kvalitný život. Najmarkantnejším príkladom v tomto ohľade je osada Mašličkovo, pre riešenie ktorej je potrebná ďalšia výstavba. Príklady úspešných intervencií ako napríklad pilotné zavedenie kreditného systému na vodu či elektrinu, ktoré jednak viedlo k zabezpečeniu dodávok energií pre obyvateľov a zároveň ich vedie k zodpovednej spotrebe, či plánované rozšírenie kreditného systému v rámci celého sídliska, vrátane projektu prestupného bývania, poukazujú na pozitívny trend. Vzhľadom na vývoj na národnej a nadnárodnej úrovni poukazujúci na dôležitosť smerovania k obnoviteľným zdrojom a zelenej tranzícii je však na mieste zohľadniť aj možnosti využitia udržateľných zdrojov v rámci nadchádzajúcich projektov. Tie si ale budú vyžadovať podobne ako technický stav existujúcej infraštruktúry (niektorým aspektom ktorej sa tento príspevok ani nevenoval – hĺbková obnova budov, izolácia a pod.), nielen dostatočnú materiálnu a finančnú podporu zo strany štátu či Európskych fondov a v tomto smere identifikáciu vhodných schém, ale aj expertnú technickú analýzu, napr. zo strany energetického experta, pre vhodné nastavenie jednotlivých intervencií. Vzhľadom na sociálno-ekonomickú situáciu obyvateľstva je však nevyhnutné, aby takéto intervencie viedli nielen k zníženiu energetickej záťaže a environmentálnych dopadov, ale aj finančne dostupnejším zdrojom energií pre obyvateľov. V tomto ohľade je na zváženie vypracovanie komplexnej stratégie pre udržateľný rozvoj Mestskej časti Luník IX., či zakomponovanie tejto témy do podobného dokumentu, ako napríklad plánu hospodárskeho a sociálneho rozvoja.

Použitá literatúra a zdroje

Filčák, R. a Ficeri, O. (2021) *Making the Ghetto at Lunik IX. in Slovakia: People, Landfill, and the Myth of the Urban Green Space*, Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2021, Vol. 57, No. 3.

Holubová, B. et al. (2021) *The social and employment situation of Roma communities in Slovakia*, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, Luxembourg: European Parliament.

Ivan, B. et al. (2018) *Urbanistická štúdia Luník IX.*, Košice: Sprievodná správa, Košice: Mesto Košice.

SODB (2021) *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov*, <https://www.scitanie.sk> [dostupné online 24.06.2022].

ÚSVRK (2019) *Atlas rómskych komunit*, Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity, https://minv.sk/swift_data/source/romovia/atlas_romskych_komunit_2019/ARK2019_B.xlsx [dostupné online 24.06.2022].

Zápis z rozhovoru so starostom MČ Luník IX. Marcelom Šaňom zo dňa 16.06.2022.

Informácie a dáta z rozšírených výsledkov sčítania obyvateľov boli poskytnuté autorom MČ Luník IX.